

TÜVE *ROOBAS* ~ *RÖÖBAS* PÄRITOLUST¹

IRIS METSMÄGI

Annotatsioon. Artiklis selgitatakse tüve *roobas* ~ *rööbas* päritolu. Tüve murdevariantide esinemuse ja XVII–XIX sajandi leksikograafiliste allikate analüüs osutab, et lõpuosa *-as* on tõenäoliselt sekundaarne, mistõttu tüvi võib olla noorem laen. Laenuallikana esitatakse keskjalamsaksa *grope* 'renn', mille eeldatav varieeruv hääldus seletab ka taga- ja eesvokaalsuse vaheldust eesti keeles. Tagavokaalse variandi laenuallikana tuleb arvesse samuti rootsi *grop* 'auk, lohk'. Murdeliste ja ajalooliste variantide rohkust on võinud muu hulgas soodustada laenuandjakeele mitmusevormide eraldi laenamine.

Võtmesõnad: eesti keel, eesti murded, nooremad laenud, tüvede varieerumine, laensõnade muanemine, leksikoloogia, etümoloogia

Ees- ja tagavokaalse variandiga eesti tüvele *roobas* ~ *rööbas* 'sõiduki v veoki rataste sügavam jälg tee- v maapinnas v mujal; TEHN vedurit, kraanat vm liikuvat seadet suunav (hrl ka kandev) teraslat' (EKSS 4: 939) ei ole seni rahuldavat etümoloogiat esitatud. Julius Mägiste on ettevaatlikult pidanud võimalikuks seostada tüve etümoloogiliselt põhja-läänemeresoome keeltes esineva tüvega, mille vasteteks on soome *ruopas* 'kivihunnik, jääkuhi', *ryöpäs* 'kruusahunnik', karjala *ruopas* 'kivihunnik, jääkuhi', lüüdi *ruopaz* 'kivihunnik' ja vepsa *roppaz* 'auk, süvend teepinnas', juhtides tähelepanu eriti vepsa ja eesti sõna semantilisele lähedusele (EEW VIII: 2527). Täiendavate läänemeresoome andmetega täpsustatult toetab Mägiste seisukohta ka SSA (3: 107), kus esitatakse artiklis *ruopas* soome sõna etümoloogiliste vastetena eespool nimetatud karjala ja lüüdi sõna²

¹ Artikli algidee esitasin 2015. aastal Tartu Ülikoolis etümoloogia töötoas. Tänapäevast töötoast osa võtnud kolleege Santeri Junttilat, Karl Pajusalu ja Meeli Sedrikut kommentaaride ja täienduste eest. Samuti tänan anonüümset retsensenti.

² See kõrvutus pärineb Jalo Kalimalt (1919: 205), vt ka SKES IV: 872–873.

ning lisaks vepsa *roppaz* 'rüsijää', mitm *rophad* 'külmunud lumekamakad teel'. Eraldi rühmana antakse sõnad, mis võivad eelmistega samuti etümoloogiliselt kokku kuuluda: Ingerimaa soome murrakutes registreeritud *ruopas* 'vankriratta auk teepinnas', põhjavepsa *roppaz* 'auk, süvend teepinnas' ning eesti *roobas*; soome *ryöpäs* ja eesti *rööbas* on ära toodud kui eesvokaalsed variandid (SSA 3: 107). Nii Julius Mägiste kui ka SSA on seisukohal, et tüvi võib olla deskriptiivne (EEW VIII: 2527; SSA 3: 107)³.

Täpsest häälikulisest vastavusest hoolimata on eesti tüve *roobas* ~ *rööbas* etümoloogiline seos soome tüvega *ruopas* (~ *ryöpäs*) ja selle vastetega teistes põhja-läänemeresoome keeltes semantiliselt külge silmas pidades kaheldav. Eesti tüve põhitähenduseks on 'süvend, jälg (tee pinnas)', millest hiljem on kujunenud tähendus 'raudtee- (vm) rööbas'; põhja-läänemeresoome keelte tüve põhitähenduseks võib aga pidada tähendust 'hunnik, kuhi'. Põhja-läänemeresoome tüvi võibki olla saami laen, ? < algsaami **roapē* 'heap of rocks; rocky mountain [kivihunnik; kivine mägi]', vrd Kildini saami *ruə'bb* (Aikio 2009: 197–198), sel juhul on etümoloogiline seos eesti tüvega välistatud. (Koola poolsaare saami keeltega on sõna kõrvutanud juba Jalo Kalima (1919: 205).) Semantiliselt sobiv Ingerimaa soome murrakutest kirja pandud *ruopas* 'vankriratta auk teepinnas' on tõenäoliselt eesti keelest laenatud. Kuna ülejäänud läänemeresoome keeltes tähenduselt sobivaid vasteid ei leidu, ei ole usutav, et eesti tüvele tähenduselt lähedane põhjavepsa *roppaz* 'auk, süvend teepinnas' oleks selle etümoloogiline vaste, pigem on lähedus juhuslik. Nii tuleb tõdeda, et eesti tüvi *roobas* ~ *rööbas* on sugulaskeelte vasteteta.

Sugulaskeelte vastete puudumise tõttu võiks oletada, et tegu on suhteliselt hilise laentüvega. Tüve struktuur – *s*-lõpuline tugevneva astmevaheldusega (kontraheerunud) tüvi – iseloomustab küll just mitmeid vanemaid laensõnu ja näib seega rääkivat noorema laenu vastu. Kuid *-(a)s* liitub eesti murretes sageli teistelegi sõnadele, kusjuures liitumisega võib kaasneda käänamistüübi muutus. Võrreldes nt põhjaeesti hilisemat analoogiamoodustist *koobas*, *g koopa*, ja tüve struktuurilt teistele läänemeresoome keeltele täpselt vastavat lõunaeesti sõna *koop*, *g kooba* (vadja *kooppa*, soome *kuoppa*, vepsa *kop*), või vene laenu *riugas*, *g riuka*, ja selle murdevarianti *kriuk*, *g kriugu*, *kriuga*, *kriuka* (< vene *крюк* 'konks, haak') (Must 2000: 141–142). Seepärast uurigem kõigepealt tüve *roobas*

³ Jalo Kalima kõhklemisi välja pakutud soome-karjala-lüüdi tüve balti etümoloogiat (Kalima 1936: 157) ei ole hiljem (nt SKES, SSA) aktsepteeritud.

~ *rööbas* esinemust ja varieerumist eesti murretes ja vanemates leksikograafilistes allikates.

EMSUKA andmeil on nii ees- kui ka tagavokaalsel tüvevariandil ulatuslik murdetauust. Peale ees- ja tagavokaalsuse vahelduse varieerub murretes ka tüve lõpuosa: ainsuse nimetavas *as-* (*äs-*) lõpulise kõrvall on tuntud ka *e-* (harvem *es-*) lõpuline, samuti tugevneva astmevaheldusega variant. Esinevad ka nimetatud lõpuosadeta variandid *ruopa* ja *rööp*, mis käänamistüübilt kuuluvad ainsuse nimetavas ühesilbiliste nõrgeneva astmevaheldusega tüvede hulka. Variantide esinemus on järgmine (vt ka kaart; kui ei ole teisiti märgitud, ühtib variantide tähendus sõnade *roobas* ~ *rööbas* kirjakeelsete tähendustega).

roobas, ruobas eR, hajusalt Sa, Muh Rei, hajusalt Lä K, I (*ruabas* Kod);

roobe(s) hajusalt Lä, PJg Kei Juu Kos Ann Plt Pil;

ruopa Vai;

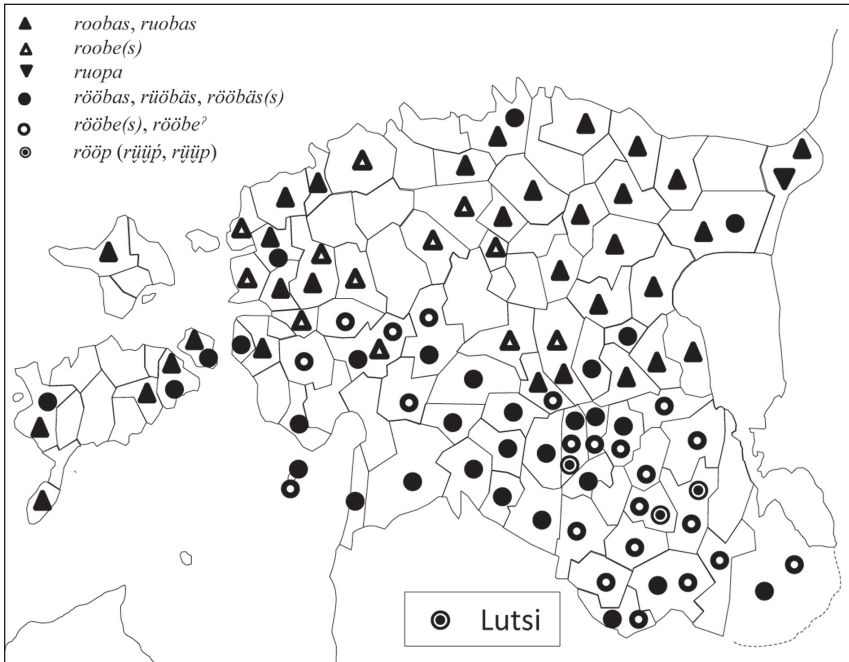
rööbas, rööbäs(s), rüübäs Kuu IisR Khk Põi Muh LNg Han Khn (-*üe-*), hajusalt Pä, Pal Ksi Kõp SJn Vil M TLä Rõn Har Rõu Se, lisatähendus 'sisselõige, soon' Har;

rööbe Vig, hajusalt Pä (ka *rööbes*), Khn (-*üe-*) KJn T Krl, *rööbe?* San V, lisatähendused 'sisselõige, sälk' Kam San Urv Har Rõu, 'nahavolt, vagu' Nõo Har, 'kangaviga' Har Rõu;

rööp (rüüp, rüüp) Ran Plv [tüvevokaal ei ole teada]; tähenduses 'soon, renn, vaoke' (g *rööbi*) Kan Plv, (pl *rüübä?*) Lut.

Täpsustusena lisatagu, et mitmest murrakust on sõnad kirja pandud üksnes mitmuse nimetava vormis vm obliikvakäänetes ja siin antud ainsusevorm on nende põhjal eeldatud.

Variantide levikut üldistades saab tõdeda, et tagavokaalsed variandid esinevad kirderanniku ja põhjaeesti murdealal (v.a Pärnumaa), eesvokaalsed aga peamiselt lõunaeesti murdealal ja Pärnumaal. Tüve lõpuosa silmas pidades on ülekaalus *as-*, *äs-* lõpulised variandid, kuid haruldased ei ole ka selle lõputa variandid. Viimati nimetatud on koondunud kahte piirkonda, moodustades ühe üsna kompaktselt ala Tartu ja Võru murdes (*rööbe(?)*, *rööp*) ning teise hajusama, mis hõlmab Läänemaad ja Pärnumaa põhjaosa ning nende naabruses mõningaid keskmurde murrakuid (*roobe(s)*, *rööbe(s)*).

Kaart. Tüve *roobas* ~ *rööbas* variandid eesti murretes

XVII–XIX sajandi leksikograafilised allikad kajastavad samuti nii tüve ees- ja tagavokaalsuse kui ka lõpuosa varieeruvust.

Heinrich Gösekeni sõnastikus (1660) leidub tüvi üksnes eesvokaalsetena, kirja on pandud ainsuse nimetavas ühesilbiline *i*-tüveline variant *Röep i* 'leiste/ (des Wagens/ da ein Ratt hoch/ das ander niedrig gehet) [vankri jäljed [?], kus üks ratas kõrgele, teine madalale käib]' (Göseken 1660: 278, tsiteeritud Kingisepa jt (2010: 604) järgi). Sama tüve (tüvevokaaliga *-a*) on nähtud sõnühendis *Röbba* (*röwwa*) *Tee* 'aus gefahrner weg [rööplikuks sõidetud tee]' (Göseken 1660: 460), mis Kingisepa jt (2010: 604) tõlgenduses on *rööpatee*, kuid lühikesena märgitud esimese silbi vokaal ja *v*-line rööpvariant ei luba selles kindel olla. Andrus Saareste näebki siin hoopis sõna *rõba* ehk *rõva* 'viitlikuks sõidetud' (EKMS 3: 1248).

XVIII sajandi algupoolelt pärinev Salomo Heinrich Vestringi sõnastik (1998) on esimene leksikograafiline allikas, kus on kirjas paralleelselt nii taga- kui ka eesvokaalne variant, mõlemad ainsuse nimetavas ühesilbilised

ja mitmuse vormi põhjal *a*-tüvelised: *Roop, ropad* ja *Rööp, röpä* 'Die Wagen und Schlitten Spuren auffn Wege [vankri ja ree jäljed teel]' (Vestring 1998: 206), *Roop* pl *pad* 'die Gleise [rööpad]' Iw. [= Jerwen, Järvamaa] (*ibid.*: 209). Ühtlasi leidub selles sõnastikus esimest korda tagavokaalne *as*-lõpuline ainsuse nimetava variant: *Robas*, pl *Ropad* (*ibid.*: 209). Veel tunneb Vestring tagavokaalset *e*-tüvelist ainult mitmuslikuna esinevat varianti *Ropet* 'Ausgefahne Räder stellen aufm Wege [sisse sõidetud rattakohad teel]' Rev [= Reval ehk Tallinn] (*ibid.*: 209). Esitatud on ka tuletis *rooplik*: *Rooplik Te* 'Ausgefahrner Weg' Rev. (*ibid.*: 209).

Anton Thor Helle sõnastikus (1732; LS) on registreeritud tagavokaalne *e*-tüveline mitmuslik *roped* 'ausgefahne Räderstellen aufm Wege' ja tuletis *rooplik* 'ausgefahren (Weg)' (Thor Helle 1732: 170).

August Wilhelm Hupeli grammatika ja sõnaraamatu esimeses väljaandes (1780) leidub tüvi samuti nii ees- kui ka tagavokaalsena. Eesvokaalsetest variantidest on registreeritud *a*-tüveline, ainsuse nimetavas ühesilbiline *rööp, a* 'Wagen- oder Schlittenspur, Fahrgleise [vankri- või kelgujalg, sõidurööpad]', r. [= Tallinna murre] d. [= Tartu murre] ja *e*-tüveline mitmuse vorm *röpe* 'Fahrgleise' Pl. d., samuti tuletis ühendis *rööplik te* 'ausgefahrner Weg' d. (Hupel 1780: 258). Tagavokaalset varianti tunneb Hupel üksnes mitmuses ja *e*-tüvelisena: *rope* d., *roped* r. 'Fahrgleis, Gleise auf dem Weg [sõidurööbas, rööpad teel]' pl., üles on märgitud ka tuletis ühendis *rooplik te* 'ausgefahrner Weg' r. (*ibid.*: 259). Sama teose teises väljaandes (Hupel 1818) on registreeritud eesvokaalne *e*-tüveline, ainsuse nimetavas ühesilbiline *rööp, e*, 'Gleis, Fuhr- od. Fahrgleise [rööbas, sõidurööpad]' r. d. ja tuletis *rööplik* 'gleisig, ausgefahren (Weg) [rööplik, rööplikuks sõidetud (tee)]' d. (*ibid.*: 208) ning tagavokaalne *as*-lõpuline *ropas, pa* r., *e*-lõpuline harva esinevana tähistatud *rope* r. d. 'Gleis, Fahrgleise' (*ibid.*: 210) ja tuletis *rooplik* 'gleisig (Weg)' r. (*ibid.*: 209).

Ferdinand Johann Wiedemanni sõnaraamatu esimeses trükis (1869) esindavad eesvokaalseid variante ainsuse nimetavas *e*-lõpuline *röbe* G. *röpe* (P, S) [= Pärnumaa põhjaeestiline osa, Viljandimaa lõunaosa] = *röbas* (Wiedemann 1869: 1081), ainsuse nimetavas ühesilbiline, *e*-tüveline *röp* G. *röbe* (P) = *röbas* ja tuletised *rööplik* (P), *rööpline* (P) = *rööplik* (*ibid.*: 1082). Tagavokaalsete variantide seas leiduvad *as*-lõpuline *röbas* G. *röpa* 'Gleis', *e*-lõpuline *röbe* G. *röpe* = *röbas* (*ibid.*: 1076) ning ainsuse nimetavas ühesilbiline, *e*-tüveline *röp* G. *röbe* (W) [= Läänemaa] = *röbas*

(*ibid.*: 1079), tuletistest on kirja pandud *rōbakas* (D) [= Hiiumaa] 'gleisig, ausgefahren (vom Wege)' ja *rōbastik* 'gleisige Stelle [rööplik koht]' (*ibid.*: 1076). Sõnaraamatu teine trükk lisab sellele materjalile tuletise *rōplane* = *rōplik* (Wiedemann 1973/1893: 979).

Üldistavalt võib XVII–XIX sajandi leksikograafiliste allikate põhjal tõdeda, et tüvi on esinenud paralleelselt taga- ja eesvokaalsena vähemalt XVIII sajandist alates, kuid lõpuosa ja sellest oleneva käänamistüübi poolest on ees- ja tagavokaalsete tüvevariantide vahel lahknevusi. XVII sajandist alates on olnud tuntud ühesilbilise ainsuse nimetavaga *rööp*, mille tüvevokaaliks on *-i* (Göseken 1660), *-a* (Vestring 1998; Hupel 1780) või *-e* (Hupel 1818; Wiedemann 1869, 1973/1893), ja XVIII sajandist alates analoogiline *roop* (Vestringil *a*-tüveline, Wiedemannil *e*-tüveline). XVIII sajandist alates on tuntud ka nimetavas *as*-lõpuline tagavokaalne *roobas* (Vestring 1998; Hupel 1818; Wiedemann 1869, 1973/1893). Ainsuse nimetavas *e*-lõpulisel, tugevnevat astmevaheldust eeldavad variandid ilmuvad XIX sajandil, tagavokaalne veidi varem (Hupel 1818 *rope*; Wiedemann 1869, 1973/1893 *rōbe*), eesvokaalne hiljem (Wiedemann 1869, 1973/1893 *rōbe*), kuid sama käänamistüüpi eeldavad ka XVIII sajandil ainult mitmuslikuna kirja pandud *ropet*, *rope(d)* (Vestring 1998; Thor Helle 1732; Hupel 1780) ja *rōpe* (Hupel 1780).

Seega osutavad need allikad, et *as*-lõpuline ja tugevneva astmevaheldusega, kontraheerunud noomeneid iseloomustav käänamistüüp ei ole vähemalt eesvokaalse tüvevariandi puhul kindlasti algne. Näib üsna kindel, et viimati nimetatud varasem kuju oli nimetavas käändes ühesilbiline *rööp*. Eesvokaalset *as*-lõpulist varianti *rööbas* ei kajasta ükski käsitletud vanem sõnaraamat. Tagavokaalse tüvevariandi puhul ei saa lõpuosa *-as* algset puudumist otseselt kinnitada, sest *roobas* ja ühesilbilise nimetavaga *roop* esinevad mõlemad esimest korda Vestringi sõnaraamatus. Kuid teised XVIII sajandi autorid, Thor Helle (1732) ja Hupel (1780), *as*-lõpulist (ega ka ühtki muud tagavokaalset) ainsuse nimetava vormi ei esita ning seda ei saa ka moodustada neil esinevast mitmusevormist *rope(d)*. See võib kaudselt viidata, et *roobas* ei olnud tollal siiski laialt levinud. Muidugi on selge, et tagavokaalne *roobas* on vanem kui eesvokaalne *rööbas*, mis ongi tõenäoliselt kujunenud tagavokaalse *as*-lõpulise variandi eeskujul. Seda lubab arvata ka EMSUKAs leiduv murdematerjal, mille põhjal *rööbas* (*rööbäs(s)*) on Tartu ja Võru murdes suhteliselt vähe tuntud, samas on *rööp* (*rüüp*, *rüüp*) säilinud üksnes seal (murrakuti).

Kui lõpuosa *-as* on lisatud hiljem, siis on võimalik, et tegemist on noorema laenuga. Ees- ja tagavokaalsuse vaheldus, ühesilbilise ainsuse nimetavaga tüvevariantide tüvevokaali vaheldus ning esmalt ainult mitmuslikuna registreeritud variandid viitavad ühtlasi võimalusele, et laenatud võib olla eri allikatest, mis on siiski omavahel etümoloogiliselt seotud. Eesti murretes on omavahel suguluses või kontaktis olevatest allikatest laenamisest põhjustatud variatiivsus küllaltki sage (vt nt Metsmägi jt 2014).

Ühesilbilisest ainsuse nimetavast lähtudes tuleb laenuallikana esmalt kõne alla keskalamsaksa *grope* 'Pfützte, bes. die Mist- oder Jauchrenne, die in den Ställen hinter dem Viehstande ist [lomp, eriti sõnniku- või virtsarenn, mis on lautades loomalatriite taga]' (SchL: 152–153). Semantiliselt külge silmas pidades eeldab pakutud alamsaksa laenuallikas eesti keeles toimunud tähendusnihet 'renn' > '(vankri)jalg'. See näib usutav, sest sõiduki rattad vajutavad pinnasesse kaks paralleelset rennitaolist süvendit. Murdevariantide tähendused 'soon, renn, vagu' kajastavad alamsaksa laenuallika tähendust vahetumalt.

Kuna mõningate teiste alamsaksa laenude varieeruvuse põhjal otsustades võis Eestis kõneldud (kesk)alamsaksa keeles olenevalt kõneleja muredetaustast metafooniata ja metafooniline hääldus vahelduda (vt nt Ariste 1972: 96, 1981: 102), võidi esitatud alamsaksa laenuallikat hääldada nii *grōpe* kui ka *grōpe*. Nõnda võiks sellest allikast pärineda nii eesvokaalne *rōöp* kui ka tagavokaalne *roop*. Tõsi, selle laenuallika puhul tekitab küsimusi tüvevokaal. Gösekenil (1660) ja paaris Võru murde murrakus (tähenduses 'soon, renn') esinev *-i* ning ka XIX sajandi sõnaraamatutes kirja pandud *-e* on ootuspärased, kuid eesti keeles on kindlasti vana ka tüvevokaal *-a*, mida kajastavad XVIII sajandi allikad ja millele vokaalharmooniliselt vastab ka Lutsi murraku *-ä*. Tüvevokaal *-a* ei välista siiski alamsaksa laenuallikat, eesti keeles on mitmeid *a-* ja *u-*tüvelisi alamsaksa laene (vt selle kohta nt Ariste 1933: 28, 1937: 136; Hinderling 1981: 114–116). Lõunaeesti keeleala perifeerias säilinud *a-*tüvelise ilmse alamsaksa laenu näitena toodagu murdesõna *kiik*, *g kiiga* 'viul' V (EMS III: 77), < kask *gīge* (vt Hinderling 1981: 61). Kaudselt toetab laenamist alamsaksa keelest rööplaen läti keeles, vrd lt *gruōpe* 'die Hohlkehle, Nute, Rinne, Falze; ausgefahrenes Wagengeleise [soon, renn; vankrirööbas]' < kask *grope* (ME I: 671, vt ka Thomsen 1890: 94; Schwerts 1953: 37; Karulis 2001: 318)⁴. Tagavokaalse tüvevariandi *roop* puhul tuleks tüvevokaali *-a*

⁴ Läti keelest on laenatud liivi *grūoip* 'soon' (Thomsen 1890: 94; Kettunen 1938: 62).

silmas pidades aga laenuallikana arvesse ka rootsi *grop* 'auk, lohk', mitm *gropar* (RES: 340), millel Rootsi murretes on ka tähendus 'kraav' (SAOB, märksõna *grop*).⁵ Rootsi laenuallika puhul eeldatav tähendusnihe 'auk, lohk; kraav' > '(vankri)jalg' on samuti mõeldav.

Alamsaksa *grobe* eeldatavast mitmuse nimetava vormist **grōpen* ~ **grōpen* võiksid vahetult olla laenatud eespool nimetatud XVIII sajandi allikais ainult mitmuslikuna kirja pandud *e*-tüvelised variandid *ropet*, *rope(d)*, *rōpe*, alamsaksa mitmusetunnus on asendatud eesti omaga. Mitmusevormi eraldi laenamine on tähenduse tõttu (sõiduki rattajäljed moodustavad paari) põhjendatud ja seletaks, miks vastavad ainsuse vormid *roobe*, *rööbe* on kirja pandud alles hiljem: need moodustatigi mitmuse vormidest teiste sõnade analoogial alles hiljem. Ainsuse ja mitmuse vormide eraldi laenamine võib olla üks tüve ulatusliku varieerumise põhjusi.

Niisiis on tüvi *roobas* ~ *rööbas* tõenäoliselt alamsaksa laen (< *grobe*), mida mõnevõrra võib toetanud olla rootsi laenuallikas (< *grop*). Murrete ja vanemate leksikograafiliste allikate andmed osutavad, et laentüvi on eesti keeles läbi teinud keerulise ja mõnevõrra tavatu mугanemiskäigu. Esialgul nimetavas käändes ühesilbiline nõrgeneva astmevaheldusega tüvi on omandanud sekundaarse *as*-lõpu ja siirdunud tugevneva astmevaheldusega kontraheerunud noomenite käändtüüpi. Murdeliste ja ajalooliste variantide rohkest on võinud soodustada laenuandjakeele mitmusevormide (alamsaksa **grōpen* ~ **grōpen*, vrd ka rootsi *gropar*) eraldi laenamine.

Lühendid⁶

IisR – Iisaku (kirderannikumurre); Lā – Läänemaa; TLā – Tartu murde lääneosa

Kirjandus

Aikio, Ante 2009. The Saami Loanwords in Finnish and Karelian. Academic dissertation to be publicly discussed, by permission of the Faculty of Humanities of the University of Oulu, in lecture hall L4, on the 27th of March, 2009, at 12 o'clock. https://www.academia.edu/4813912/The_Saami_Loanwords_in_Finnish_and_Karelian (23.09.2015).

⁵ Paiguti on rootsi sõnal registreeritud *ö*-lisi mitmuse vorme *grōpper*, *grōper* (SAOB, märksõna *grop*).

⁶ Esitatud on üksnes need lühendid, mida aastaraamatu lühendinimestikus pole.

- Ariste, Paul 1933.** Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles. (= Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis) B XXIX, 3.) Tartu.
- Ariste, Paul 1937.** Mõningaid alamsaksa laensõnu. – Eesti Keel 5, 132–140.
- Ariste, Paul 1972.** Das Niederdeutsche im Estnischen. – Советское финно-угроведение VIII (2), 91–99.
- Ariste, Paul 1981.** Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega. Tallinn: Valgus.
- EEW VIII** = Julius Mägiste 1982. Estnisches etymologisches Wörterbuch. VIII. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- EKMS III** = Andrus Saareste 1962. Eesti keele mõisteline sõnaraamat. Dictionnaire analogique de la langue estonienne. III. Avec un index pourvu de traductions en français. Stockholm: Vaba Eesti.
- EKSS 4** = Eesti keele seletav sõnaraamat. 4, 2009. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu” 2., täiend. ja parand. tr. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EMS III** = Eesti murrete sõnaraamat. III. Eesti Teaduste Akadeemia. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2001–2004.
- Göseken, Heinrich 1660.** Manuctio ad Linguam Oesthonicam. Anführung Zur Öhstnischen sprache/ Bestehend nicht alleine in etlichen præceptis und observationibus./ Sondern auch/ In Verdolmetschung vieler Teutschen Wörter. Reval.
- Hinderling, Robert 1981.** Die deutsch-estnischen Lehnwortbeziehungen im Rahmen einer europäischen Lehnwortgeographie. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Hupel, August Wilhelm 1780.** Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte/ den revalschen und den dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch. Riga, Leipzig. https://books.google.ee/books?id=RmIUAAAAQA-AJ&printsec=frontcover&source=&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (08.01.2016).
- Hupel, August Wilhelm 1818.** Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen, nebst einem vollständigen ehstnischen Wörterbuche. Mitau.
- Kalima, Jalo 1919.** Die ostseefinnische Lehnwörter im Russischen. (= Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 44.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kalima, Jalo 1936.** Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 202.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karulis, Konstantīns 2001.** Latviešu etimoloģijas vārdnīca. Avots.

- Kettunen, Lauri 1938.** Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae 5.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kingisepp jt 2010** = Valve-Liivi Kingisepp, Kristel Ress, Kai Tafenau. Heinrich Gösekeni grammatika ja sõnastik 350. Toim. Külli Habicht, Külli Prillop. Tartu: Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.
- LS** = Lühike sissejuhatus eesti keelde 1732. [Anton Thor Helle] 2006. Saksa keelest tõlk. ja järelsõnad kirj. Annika Kilgi ja Kristiina Ross. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- ME I** = K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca. K. Mühlenbachs Lettisch-deutsches Wörterbuch. I, 1923–1925. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J. Endzelin. Riga.
- Metsmägi jt 2014** = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Vilja Oja. Different loan sources as a reason for variability in some Estonian dialect words. – Eesti ja Soome-ugri Keeleteaduse Ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 5, 2, 51–70.
- Must, Mari 2000.** Vene laensõnad eesti murretes. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- RES** = Rootsi-eesti sõnaraamat. ~100 000 märksõna. Svensk-estnisk ordbok. ~100 000 uppslagsord. 2004. Koostanud / utarbetad av Mari Aidla, Signe Cousins, Maiu Elken, Madis Kanarbik, Kristina Mullamaa, Tiina Mullamaa, Marina Pertšjonok, Mai Praizner, Raimo Raag, Virve Raag, Juhan Tuldava. Valgus.
- SAOB** = Svenska Akademiens ordbok. <http://www.saob.se> (12.04.2016).
- SchL** = Karl Schiller, August Lübben 1876. Mittelniederdeutsches Wörterbuch. II (G–L). Bremen: Verlag von J. Kührtmann's Buchhandlung, <http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~cd2/drw/s/Sa-schm.htm#Schiller-Lubben> (12.01.2016).
- Sehwers, Johannes 1953.** Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluss in Lettischen. (= Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (slavisches Seminar) an der freien Universität Berlin, herausgegeben von Max Vasmer 4.) Berlin: in Kommission bei Otto Harrassowitz Wiesbaden.
- SKES 4** = Erkki Itkonen, Aulis J. Joki 1969. Suomen kielen etymologinen sanakirja. IV. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII,4.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SSA 3** = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. 3, 2000. Päätoim. Ulla-Maija Kulonen. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

- Thomsen, Vilhelm 1890.** Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog: en sproghistorisk undersøgelse. København: Bianco Lunos.
- Thor Helle, Anton 1732.** Kurzgefaßte Anweisung zur Ehstnischen Sprache, in welcher mitgetheilet werden I. Eine Grammatica. II. Ein vocabularium. III. Proverbia. IV. Ænigmata. V. Colloquia. Halle.
- Vestring, Salomo Heinrich 1998.** Lexicon esthonio germanicum. Eesti-saksa sõnaraamat. Eesti Kirjandusmuuseum. Tartu.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1869.** Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. St. Petersburg. https://books.google.ee/books/reader?id=ycARAQAAMAAJ&printsec=frontcover&output=reader&source=gbs_atb_hover&pg=GBS.PP5 (14.01.2016).
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 (1893).** Eesti-saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.

Sõnavarakogud

EMSUKA = Eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiiv Tallinnas Eesti Keele Instituudis.

Iris Metsmägi
eesti keele ajaloo, murrete ja soome-ugri keelte osakond
Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn
iris.metsmagi@eki.ee

The etymology of Estonian *roobas* ~ *rööbas* ‘rut; rail’

IRIS METSMÄGI

The Estonian *roobas* ~ *rööbas* ‘rut; rail’ has been compared to Finnish *ruopas* ‘heap of stones, pack of ice’, *ryöpäs* ‘heap of gravel’, Karelian *ruopas* ‘heap of stones, pack of ice’, Lude *ruopaz* ‘heap of stones’ and Veps *roppaz* ‘pack ice’. As this North Finnic stem is probably borrowed from the Sami languages, the Estonian stem seems to have no cognate language equivalents. This fact indicates that the Estonian stem could be a younger loanword, but the structure of the stem (a contracted noun ending in *-as* in nom. sg.) is not typical of younger loanwords.

The analysis of the data of the Estonian dialects and of 17th–19th century lexicographic sources shows that this structure of the stem may be secondary, as there are many variants with different structures, e.g. *roobe*, *rööbe*, *rööp* in dialects, *roop*, *rööp*, *röbe*, *röbe*, pl. *rope(d)* [*roope(d)*], *röpe* [*rööpe*] in the 17th–19th century dictionaries. Thus the earlier stem variant was probably monosyllabic in nom. sg., i.e. *roop* ~ *rööp*, with variable stem-final vowels in oblique cases (*-a* in the 18th-century dictionaries, *-e* in the 19th-century dictionaries). The stem *roop* ~ *rööp* could have been borrowed from Low German *grope* ‘groove, channel’. The semantic shift ‘groove, channel’ > ‘rut’ has taken place in Estonian. The different quality of the vowel of the first syllable in Estonian may reflect the variable pronunciation in Low German. A parallel borrowing in Latvian, *gruõpe* ‘groove; rut’, indirectly supports the Low German loan source. Swedish *grop* ‘hole, pit’ can be considered as a loan source of the stem variant *roop* including a back vowel as well. The borrowing of different forms (nom. sg. and nom. pl.) of the donor language separately and several donor languages (Low German, Swedish) could explain the variability of the stem in Estonian dialects and in the old lexicographic sources.

Keywords: Estonian, Estonian dialects, younger loanwords, stem variability, loanword adaptation, lexicology, etymology